

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ДЕРЖАВНОЇ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В УКРАЇНІ ТА В ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ:
ОКРЕМІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Досліджено окремі політико-правові засади державної етнонаціональної політики в Україні та в деяких зарубіжних країнах, теоретико-методологічні аспекти найбільш актуальних теоретичних і практичних проблем, виявлення основних тенденцій розвитку національних процесів у працях вітчизняних та зарубіжних науковців.

The author investigates some separate political legal principles of the state ethnonational politics in Ukraine and some foreign countries, theoretical methodological aspects of the most actual theoretical and practical problems, the main tendencies of the development of the national processes in the works of national and foreign scientists.

Політика у сфері етнокультурного розвитку є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави, що набуває особливо важливого значення в контексті становлення громадянського суспільства, процесів глобалізації, визначення Україною курсу на інтеграцію в євроатлантичні структури.

Від успішного вирішення проблем щодо забезпечення етнокультурних потреб усіх спільнот, здійснення політики культурного плюралізму, гармонізації міжетнічних відносин залежить стабільність і міцність державних інститутів, рівень демократизації суспільного життя.

Упровадження в життя зваженої та ефективної державної етнонаціональної, етнокультурної політики є запорукою громадянського миру в Українському суспільстві.

З часу прийняття Декларації прав національностей України та Закону України “Про національні меншини в Україні” минуло понад 10 років. Ці політико-правові акти відіграли важливу роль у становленні незалежної Української держави. Однак їх окремі норми вже не відповідають сучасним потребам суспільного розвитку.

Активні дослідження проблем етнонаціонального розвитку в контексті українського державного будівництва розпочалися ще в 90-ті рр. минулого століття. Вітчизняні вчені започаткували низку напрямів досліджень етнонаціональних відносин, етнополітичного, етнодержавного розвитку. У науковій літературі достатньо широко висвітлюються процеси національного життя в умовах поліетнічного Українського суспільства.

Критично осмислюючи міжетнічні та етнополітичні відносини, науковці зіставляють свої висновки також з думкою зарубіжних учених, зважують свої гіпотези і концепції з етнополітики і етнодержавознавства з їх ідеями. Здійснюванні дослідження спрямовані на вивчення найбільш актуальних теоретичних і практичних проблем, виявлення основних тенденцій розвитку національних і міграційних процесів та спрямування їх у русло забезпечення самоцінності і незалежності етнокультур в усіх їх численних проявах, гарантування культурних прав громадян незалежно від їх національності, створення єдиного всеукраїнського (багатонаціонального) культурного ландшафту.

Починаючи з 1990-х рр., в Україні плідно розвивається етнологія, етнополітологія, етнодержавознавство і, певною мірою, етнокультурологія. Вітчизняна наука підійшла до постановки питань етнонаціогенези, сутності етносу і нації, націобудівництва, державного регулювання етнонаціональних процесів. Актуальне значення для сьогодення мають висновки, що містяться в працях попередніх поколінь вітчизняних учених М. Грушевського, М. Драгоманова, В. Липинського та ін.

У працях О. Антонюка, В. Євтуха, О. Картунова, І. Кресіної, І. Кураса, О. Майбороди, П. Надолішнього, В. Наулка, І. Онищенко, В. Панібудьласки, М. Панчука, М. Пірен, В. Реблака, В. Скуратівського, Т. Рудницької, В. Трошинського, Ю. Шемшученка, Л. Шкляра, М. Шульги та інших сучасних авторів ґрунтовно розглядаються етнополітологічні та етнодержавознавчі проблеми. Об'єктом етнополітичних досліджень виступає комплекс засобів політичної діяльності, що мають вплив на етнонаціональну сферу життя суспільства, вияви етнічного фактору у сфері політичного життя суспільства і міждержавних відносин. Визначаються фактори, які зумовлюють необхідність формування і реалізації державної етнополітики. Фактично новою для України стала наука етнодержавознавства. Виникнення сучасної вітчизняних школи етнодержавознавства, започаткованої Ю. Римаренком, зумовило формування нової національно-державницької парадигми суспільного розвитку [5].

Питанням формування етнополітики в Україні, визначенню її теоретико-методологічних та концептуальних засад присвячена наукова праця О. Антонюка. У працях І. Кресіної розроблено системологічну концепцію національної свідомості в контексті політичних процесів, що відбуваються в Україні й у світі. Визначаються основні характеристики, функції, складові, чинники формування та розвитку, рівні й напрями еволюції української національної свідомості як духовного феномена нації. Здійснено аналіз функціонування національної свідомості в єдності раціональних та ірраціональних сутнісних виявів національного характеру, національної мрії, національної ідеї тощо [4].

Політико-правові засади етнонаціональної політики розглядають В. Скуратівський, О. Палій та Е. Лібанова. Вони обґрунтували, що правові

засади етнонаціональної політики відображають особливості функціонування національної правової системи, спрямованої на юридичне закріплення правового статусу суверенних держав, територій, послідовне втілення в життя конституційного принципу рівноправності громадян незалежно від расової та етнонаціональної приналежності, вільне самовизначення людини будь-якої національності. Домогтися цього неможливо без створення чіткого правового механізму, який забезпечував би дотримання прав усіх людей, що живуть у тому чи іншому національно-територіальному утворенні, не допускав би порушень щодо врахування інтересів кожної з етнічних груп незалежно від її чисельності [6, с. 94].

Серед основних напрямів зміцнення і вдосконалення механізму забезпечення захисту прав та інтересів громадян усіх національностей – створення надійної правової системи, яка б забезпечувала цілковите дотримання конституційної законності в суспільстві й була здатна визначати і оголошувати незаконність постанов, рішень, інструкцій, актів державних органів місцевої влади неконституційного характеру, що суперечить інтересам і правам громадян різних національностей. Автори наголошують на необхідність більш повного відображення в законодавстві принципу рівності представників усіх національностей перед законом; недопущення в судовій практиці випадків, коли з метою спрощення судової процедури ігнорується такий важливий конституційний принцип, як ведення судочинства з урахуванням національної мови; удосконалення законодавства з метою підвищення політичного, соціального, виховного значення закону, посилення його ролі як важливого фактора зміцнення міжетнічної єдності суспільства, правової, етнонаціональної культури [6, с. 95].

Поділяючи точку зору західних і вітчизняних учених щодо спеціальних методів і враховуючи, що вітчизняними вченими вже розпочато розробку нового методологічного інструментарію, О. Картунов запропонував низку нових та оновив кілька відомих методів. До них відносяться етнополітологічний метод. Він почав широко застосовуватись у західній науці з кінця 1950-х рр. і базується на переконанні, що людство поділено приблизно на чотири – десять тисяч етносів. Етноси, будучи формою і змістом існування людства, самі існують у різних формах – рід, плем'я, народ, нація, і в кожного з них є спільні і особливі специфічні інтереси й цінності. Етнополітологічний метод можна вважати новим, головним методом етнополітології, котрий узагальнює, синтезує та інтегрує різні підходи до етнополітології; метод багатомірної сутнісно-змістовної типології періодизації, який полягає у виявленні таких просторових і часових комбнацій різних проявів етнополітичного життя, які відрізняються якісно іншими особливостями і становлять певні якісні цінності; етнотехнологічний підхід до етнополітичних досліджень; етнокомунікативний підхід; етнекологічний підхід [3].

Етносоціологічний метод ґрунтується на визнанні того, що у кожній етнонаціональній спільноті є не тільки спільні погляди на оточуючий світ, а й особливе, специфічне світосприймання й розуміння свого власного місця і ролі в цьому світі.

Одним з найбільш продуктивних методів наукового дослідження є системний аналіз. В його основі лежить той факт, що людство попри поділ на раси, нації і держави, становить єдину цілісну систему.

Учений виділяє також низку інших спеціальних методів. Це, зокрема, етністоричний підхід, який передбачає аналіз етнічних та етнополітичних процесів як протягом усієї історії людства, так і впродовж окремих конкретно історичних етапів розвитку. Досить важливим є етностатистичний підхід (розроблений і запропонований Ю. Римаренком), який виходить із постійної взаємодії етнонаціональних спільнот з державою [2].

Проблеми реалізації прав національних меншин на сучасному етапі досліджуються і зарубіжними, зокрема російськими ученими. Так, першим комплексним науковим дослідженням правових проблем захисту прав національних меншин на теренах СНД є монографія А. Абашидзе “Захист прав меншин за міжнародним і внутрішньодержавним правом” (1996 р.). У ній проаналізовано проблеми захисту прав національних меншин на національному та міжнародному рівнях. Автор охарактеризував основні проблеми та перспективи розвитку захисту прав національних меншин за міжнародним правом, проаналізував окремі питання національно-культурної автономії [1].

Основоположні питання теорії і практики федералізму у взаємозв’язку із правами народів розглянуті Л. Карапетян у праці “Федералізм та права народів” (1999 р.). У ній проаналізовано конституційні основи федеративного устрою Російської Федерації, політико-правового статусу і рівноправності суб’єктів федерації, правового статусу національних меншин та малочислених корінних народів, проблеми реалізації їх прав [Там само].

Комплекс питань правового статусу національних меншин охарактеризовано в монографії російського науковця С. Юр’єва “Правовий статус національних меншин (теоретико-правові аспекти)” (2000 р.). У ній розглянуто питання взаємозв’язку статусу меншин із рівнем безпеки в Європі, викладено організаційно-правові форми їх інституціалізації, окремі проблеми національно-культурної автономії, запропоновано шляхи вирішення багатьох проблем, пов’язаних із правовим статусом національних меншин [9].

Правові проблеми національно-культурної автономії в Російській Федерації досліджено в монографії Т. Хабрієвої “Національно-культурна автономія в Російській Федерації” (2003 р.). У ній висвітлено питання теоретичного та практичного характеру щодо національно-культурної автономії, розглянуто практику реалізації законодавства Російської

Федерації в цій сфері, запропоновано пропозиції щодо його вдосконалення, проблеми реалізації права на національно-культурну автономію національними меншинами в Російській Федерації [7].

Проблеми охорони та реалізації прав національних меншин за міжнародним правом розглянуто у праці чеського науковця Г. Шейу “Охорона національних меншин за міжнародним правом” (1998 р.). Автором проаналізовано еволюцію охорони та захисту національних меншин за міжнародним правом, окремі питання реалізації прав національних меншин [Там само].

Проблематика основних прав та свобод людини розглянуто в праці К. Екштайна “Основні права та свободи” (2004 р.), де докладно охарактеризовано генезис, види, значення прав та свобод людини, питання їх реалізації, проблему рівноправності і заборону дискримінації, їх гарантії [10].

За останні роки в Україні опубліковано чимало наукових праць, видано спеціальні збірки, монографії, в яких висвітлено етнопонаціональні, етносоціальні та інші аспекти розвитку прав національних меншин. Обсяг літератури великий, однак, на сьогодні не затверджено на законодавчому рівні Концепцію державної етнопонаціональної політики в Україні, яка має стати основою розробки нових нормативно-правових актів та внесення змін до чинних законів, що стосуються гармонізації етнопонаціональних відносин в Україні з метою утвердження в громадянському суспільстві демократії, толерантності і гуманізму.

Література:

1. *Абашидзе А.Х.* Защита прав меньшинств по международному и внутригосударственному праву. – М.: Права человека, 1996. – 476 с.
2. Енциклопедія етнокulturознавства. Понятійно-культурологічний інструментарій, концептуальні підходи: Ч.1. Книга перша. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв. – К.: ДАКККіМ, 2001. – С. 7.
3. *Картунов О.В.* Вступ до етнополітології: Наук.-навч. посіб. – К., 1999. – 300 с.
4. *Кресіна І.О.* Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітичний аналіз): Моногр. – К.: Вища шк., 1998. – С. 116; 122; 191; *Онищенко І.Г.* Етнополітична парадигма українського націогенезу: Автореф. дис. ... д.політ.н.: 23.00.05 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 1998. – 36 с.
5. Національно-державне будівництво: Концептуальні підходи, сучасна наукова література / Ю.І. Римаренко, І.Ф. Курас, Ю.С. Шемчученко та ін. – К.: Довіра, 1999. – 559 с.; Нація і держава: теоретико-методологічний та концептуальний аналіз. – Кн.1. – Київ – Донецьк, 1998. – 391 с.; Мала енциклопедія етнодержавства / НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К.: Довіра, 1996. – 942 с.; *Антонюк О.В.* Формування

етнополітики української держави: історичні та теоретико методологічні засади: Моногр. – К.: ДАККіМ, 1999; *Антонюк О.В.* Формування етнополітики в Україні: теоретико-методологічні на концептуальні засади: Автореф. дис. ... д.політ.н.: 23.00.05 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2001. – 29 с.

6. *Скуратівський В.А., Палій О.М., Лібанова Е.М.* Соціальна політика. – К.: Вид-во УАДУ, 2003. – С. 94-95.

7. *Хабриева Т.Я.* Национально-культурная автономия в Российской Федерации. – М.: Юстицинформ, 2003. – 256 с.

8. *Экштайн К.* Основные права и свободы. По российской Конституции и Европейской Конвенции: Учеб. пособие для вузов. – М.: NOTA BENE, 2004. – 496 с.

9. *Юрьев С.С.* Правовой статус национальных меньшинств (теоретико-правовые аспекты). – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 368 с.

10. *Scheu H.C.* Ochrana národnostních menšin podle mezinárodního práva. – Praha: Karolinum – nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998. – 100 s.

Надійшла до редколегії 21.02.2008 р.